

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: O etycznych dylematach przy stawianiu pierwszych kroków w pracy naukowej - magistranci wobec plagiatowania

Author: Małgorzata Górnik-Durose, Ilona Landowska

Citation style: Górnik-Durose Małgorzata, Landowska Ilona. (2013). O etycznych dylematach przy stawianiu pierwszych kroków w pracy naukowej - magistranci wobec plagiatowania W: A. Chudzicka-Czupała (red.), "Człowiek wobec wartości etycznych : badania i praktyka" (s. 99-120). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Małgorzata Górnik-Durose, Ilona Landowska

Uniwersytet Śląski w Katowicach

O etycznych dylematach przy stawianiu pierwszych kroków w pracy naukowej – magistranci wobec plagiatowania

Słowa kluczowe: plagiat, praca magisterska, zachowania nieetyczne, teoria planowanego zachowania

Wstęp

W środowisku akademickim problemem, który jest niezmiernie dolegliwy z etycznego punktu widzenia, jest plagiatowanie, rozumiane jako intencjonalne przejęcie cudzej bezpośredniej własności intelektualnej bez wzbogacenia jej o jakąkolwiek wartość (por. Stearns, 1999). Problem ten oczywiście ma również swój aspekt prawny. W myśl *Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych* przywłaszczanie sobie autorstwa, bądź wprowadzanie w błąd co do autorstwa, całości lub części cudzego dzieła podlega karze. W niniejszym artykule skoncentrujemy się głównie na etycznym aspekcie zagadnienia. Problem przywłaszczania sobie własności intelektualnej występuje, niestety, na wszystkich szczeblach aktywności akademickiej – nie jest od niego wolne ani środowisko „luminarzy” nauki, ani środowisko studentów, podejmujących pierwsze próby rozwiązywania problemów naukowych.

Plagiatowanie posiada jednoznaczne zaszeregowanie moralne – jest kradzieżą intelektualną, jednak samo pojęcie plagiatu jest trudno definiowalne. Kontrowersje pojawiają się zwykle na etapie zaszeregowania i określenia granic tego, co plagiatem jest, i tego, co stanowi jednak własną myśl autora, podpartą jedynie cudzą refleksją lub fragmentem dzieła, traktowanym jako cytat. Wątpliwości dotyczą przebiegu granicy między oryginalnością a zbyt daleko idącym „zapożyczeniem”, mającym już znamiona kradzieży intelektualnej. Odnoszą się też do intencjonalności przypisywania sobie autorstwa cudzego dzieła; niekiedy plagiat

może wynikać z działań nieumyślnych, tj. z braku świadomości dokonywania plagiatu albo z niespostrzeżenia swych poczynań w kategoriach przywłaszczenia dobra intelektualnego.

David Leight (1999) przeanalizował, w jaki sposób i w jakich kategoriach definiuje się plagiat i plagiatorstwo. Otóż zdaniem niektórych jest to jednoznacznie kradzież „słów lub idei” bądź sposobu, w jaki autor „złożył słowa razem w jedną całość”, niezależnie od tego, czy dokonana intencjonalnie, czy nieintencjonalnie. Inni podkreślają, że jeśli nawet nie nazywa się plagiatorstwa kradzieżą, to i tak uznaje się, że prezentowanie cudzych słów i idei jako własnych stanowi poważne pogwałcenie zasad etyki, naruszające prawo i przywilej autora do przywoływania jego nazwiska, kiedy posługuje się jego ideą. Kolejne podejście, analizowane przez Leighta (1999), pokazuje etyczny problem plagiatorstwa przez metaforę, w której plagiat to niezwrócona pożyczka. Zapożyczone i umieszczone we własnym tekście cudze słowa i idee nie mogą zostać zwrócone bezpośrednio, zatem „splata długu” powinna odbyć się przez staranne przywołanie autora i źródła zapożyczonego tekstu. W końcu podkreśla się również, że plagiat stanowi pogwałcenie standardów intelektualnych – „gdy dokonujesz plagiatu, to rezygnujesz z krytycznego myślenia i stajesz się intelektualnie sparaliżowany” – podkreśla autor analizy (Leight, 1999, s. 52). Plagiatorstwo zatem jest, najogólniej rzecz ujmując, nieuczciwym korzystaniem z cudzego dorobku intelektualnego z naruszeniem przyjętych standardów samodzielnej i twórczej pracy umysłowej.

W procesie kształcenia na wszystkich jego poziomach, szczególnie zaś na etapie kształcenia wyższego, wymaga się od studentów umiejętności samodzielnego analizowania dorobku naukowego z określonej dziedziny i względnej samodzielności w podejmowaniu i rozwiązywaniu problemów, często za pomocą empirycznych badań. Wiele z powstałych prac studenckich to mniej lub bardziej udane, ale samodzielne próby rozwiązywania problemów teoretycznych i empirycznych, dokonywane z zachowaniem wszelkich reguł uczciwego korzystania z dorobku intelektualnego z danej dziedziny. Niestety wśród prac studenckich znajdują się również takie, które stanowią zaprzeczenie wspomnianych reguł. Kawczyński (2007), analizując problem plagiatorstwa w szkolnictwie wyższym, zwraca uwagę na różne formy, jakie plagiatorstwo przyjmuje. Oprócz ewidentnych plagiatów, czyli przypisania sobie autorstwa czyjejś pracy, częstymi formami zawłaszczania cudzych myśli są umieszczane w pracach studentów tzw. kryptocytaty, czyli fragmenty tekstów innych autorów bez odpowiednich oznaczeń. Rozpowszechnioną formą plagiatorstwa tekstów autorskich jest również wykorzystywanie we własnej pracy fragmentów z odnośnikami, podawanymi jednak w sposób uniemożliwiający ocenę stopnia skorzystania ze źródła. W kategoriach plagiatorstwa należy też traktować dopisywanie się do cudzej twórczości bądź przypisywanie sobie większego od rzeczywistego stopnia udziału współautorskiego oraz tzw. autoplagiaty, czyli wielokrotne upowszechnia-

nie tych samych tekstów pod innym tytułem lub w nieco zmienionej formie (np. w innym języku). W szerokim znaczeniu do form plagiatorstwa należy przedstawianie jako własnych prac zakupionych czy napisanych na zamówienie bądź ściągniętych z Internetu. Problemy te, choć nie jest od nich wolne środowisko naukowe (co od wielu lat bezpardonowo piętnowane jest na przykład na łamach „Forum Akademickiego”) – jak w soczewce – ogniskują się w pracy studentów nad rozprawami magisterskimi, które mają stanowić podsumowanie kształcenia na poziomie studiów wyższych i swoistą przepustkę do intelektualnej samodzielności i dorosłości.

Problem plagiatorstwa, szczególnie w odniesieniu do prac studenckich, nawiązał się w związku z nieograniczonym praktycznie dostępem do globalnej sieci informacyjnej, jaką jest Internet. Dostęp do źródeł informacji w postaci elektronicznych plików umożliwia łatwą kompilację metodą „kopiuj-wklej”, a niesłychane wprost bogactwo tych źródeł praktycznie czyni niemożliwym wykrycie plagiatu, nawet za pomocą specjalistycznego oprogramowania (np. program Plagiat.pl), które – pomimo niewątpliwych zalet – ciągle operuje w zawężonym, w stosunku do zakresu dostępnych źródeł, obszarze (por. Kawczyński, 2007).

Skalę problemu trudno oszacować. Podawane statystyki są raczej zaniżone niż zawyżone z uwagi na to, że brakuje satysfakcjonujących narzędzi monitorowania zjawiska w obliczu szerokiej dostępności źródeł o bardzo różnym charakterze, dodatkowo upowszechnianych w różnych językach. Również umasowienie kształcenia na poziomie wyższym pociąga za sobą skutki, które sprzyjają sięganiu po cudzą myśl, refleksję i wyniki badań. Chodzi tu z jednej strony o objęcie kształceniem wyższym osób, które intelektualnie nie są w stanie poradzić sobie z wymogami samodzielnej i twórczej pracy umysłowej, a z drugiej – o sytuację, gdy promotorzy zmuszeni są pracować z coraz większą liczbą magistrantów, co z natury rzeczy ogranicza możliwości kontroli i utrzymywania standardów.

Jeśli system kontroli zewnętrznej, mający zapobiegać plagiatorstwu, daleki jest od efektywności, to możliwe, że droga do polepszenia sytuacji wiedzie przez umysły studentów i pracowników nauki, „wyposażone” w świadomość tego, czym jest plagiatorstwo, oraz w odpowiednie standardy etyczne, które nie pozwolą na dokonywanie kradzieży intelektualnej. Prezentowane w artykule badania stanowią krok w tym kierunku. Koncentrują się przede wszystkim na ustaleniu, jak magistranci postrzegają problem plagiatorstwa, w jakich kategoriach opisują działania tego typu i jakie czynniki uważają za istotne w kształtowaniu się intencji skorzystania z cudzej myśli i realizowaniu tej intencji.

Badania przeprowadzone zostały w paradygmacie teorii planowanego zachowania Ajzena (1991), która jest szeroko wykorzystywana w psychologii w badaniach zmierzających do oceny uwarunkowań świadomego zamiaru, czyli intencji, podjęcia określonego zachowania. W teorii planowanego zachowania zakłada się istnienie trzech determinant intencji – postawy, normy subiektywnej oraz przekonań dotyczących kontroli nad planowanym zachowaniem.

Postawa wobec danego zachowania wynika z przekonań na temat możliwych jego konsekwencji oraz z oceny (wartościowania) skutków tego działania. Jest więc wynikiem specyficznego bilansu możliwych korzyści i strat, jakie pociąga za sobą podjęcie określonego zachowania.

Subiektywne normy, stanowiące kolejny czynnik poprzedzający intencję, wynikają z przekonań normatywnych, dotyczących aprobaty bądź dezaprobaty danego zachowania przez znaczące osoby, oraz z siły motywacji do podporządkowania się tak rozumianej presji społecznej. Dla wielu ludzi znaczącymi osobami są rodzice, współmałżonek, przyjaciele, rówieśnicy, współpracownicy, sąsiedzi, w niektórych przypadkach także eksperci czy inni specjaliści.

Poczucie kontroli nad planowanym zachowaniem jest trzecim czynnikiem determinującym intencję. Przekonanie o obecności uwarunkowań mogących ułatwić bądź utrudnić określone działania oraz świadomość ich znacznego wpływu prowadzi do oszacowania stopnia własnej kontroli nad zachowaniem, co oddziałuje na intencję podjęcia danego działania (Ajzen, 2006). Ajzen uważa, że determinanta ta wpływa na zachowanie nie tylko pośrednio, przez intencję behawioralną, lecz także bezpośrednio – jako substytut rzeczywistej kontroli podmiotu nad danym zachowaniem. Intencja behawioralna może wyrazić się w zachowaniu wówczas, gdy zachowanie, o którym mowa, jest pod wpływem kontroli wolicjonalnej, tzn. jeśli osoba może dobrowolnie zdecydować o wykonaniu lub niewykonaniu danego działania (Ajzen, 1991). Osiągnięcie celów zależy jednakże nie tylko od siły intencji (zamiaru, siły motywacji do danego zachowania), lecz także od czynników pozamotywacyjnych, takich jak posiadane zasoby lub napotymane trudności. Schwarzer (1997) i Ajzen (1985) do wewnętrznych czynników kontroli zaliczają: osobiste ograniczenia, umiejętności, zdolności, informacje, emocje itp., do zewnętrznych natomiast – dostępne okazje i zasoby (np. pieniądze, kontakty społeczne), a także przeszkody (np. zależność od innych osób lub brak możliwości). Zatem jednostka ma szansę zrealizować swoje intencje, jeśli posiada odpowiednie zasoby, a zewnętrzne możliwości sprzyjają jej zamierzeniom.

W teorii planowanego zachowania pojawia się też założenie, że zarówno postawy, jak i subiektywne normy są pozostałościami po przeszłych doświadczeniach (Campbell, 1963). Zgodnie z sugestią Schwarzera (1997), również źródła spostrzeganej kontroli behawioralnej tkwią w przekonaniach dotyczących możliwości kontroli konkretnego zachowania, wynikających z wcześniejszych doświadczeń i pośrednio uzyskanych informacji; odnoszą się one do obecności czynników mogących ułatwić bądź utrudnić realizację określonego zachowania.

Prezentowane w tym artykule badania mają charakter pilotażu, eksplorującego treść przekonań odnoszących się do korzyści i strat wiązanych z plagiatowaniem i samodzielną pracą nad rozprawą magisterską, przekonań normatywnych oraz przekonań dotyczących czynników – osobowościowych i sytuacyjnych – ułatwiających lub utrudniających plagiatowanie. Ich rola oraz wzajemne

relacje w odniesieniu do formowania się intencji plagiatorstwa i realizacji tej intencji stanowią przedmiot oddzielnych badań, których wyniki nie zostaną tu przedstawione.

Pytania badawcze

Zakładając – w myśl teorii planowanego zachowania Ajzena (1991) – że:

- a) przekonania dotyczące konsekwencji danego zachowania, zwane przekonaniem behawioralnym, stanowią czynnik będący elementem postawy względem intencji danego działania;
- b) przekonania osób znaczących, dotyczące podjęcia określonego działania, zwane przekonaniem normatywnym, stanowią element tzw. subiektywnych norm mających wpływ na intencję podjęcia danego zachowania;
- c) przekonania o obecności czynników mogących ułatwić bądź utrudnić wykonanie określonego zachowania stanowią element postrzeganej kontroli nad danym zachowaniem, mającej wpływ na intencję podjęcia danego zachowania, jak i na samo działanie;

postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jakie przekonania posiadają magiŝtranci na temat plagiatorstwa?
 - Jakie straty a jakie korzyŝci dostrzegają oni w wykorzystaniu fragmentów lub pełnych tekstów innych autorów z dostępnych zasobów, np. internetowych, bez podania nazwiska rzeczywistego autora?
 - Jakie straty a jakie korzyŝci dostrzegają oni w samodzielnym przygotowaniu pracy magisterskiej?
2. Jakie przekonania normatywne angaŝowane są w odniesieniu do problemu plagiatorstwa prac magisterskich? Jak magiŝtranci postrzegają stosunek swego otoczenia społecznego do plagiatorstwa?
3. Jakie przekonania dotyczące kontroli plagiatorstwa posiadają magiŝtranci podczas pisania pracy magisterskiej?
 - Jakie cechy według badanych posiada osoba, która dopuszcza się plagiatorstwa, a jakie cechy charakteryzują osobę odrzucającą plagiatorstwo podczas pisania pracy magisterskiej?
 - Jakie elementy i cechy sytuacji, zdaniem badanych, sprzyjają, a jakie utrudniają plagiatorstwo podczas pisania pracy magisterskiej?

Metoda oraz grupa badana

Badania, zmierzające do identyfikacji treści różnorodnych przekonań i opinii magistrantów na temat plagiatowania, miały charakter jakościowy. Przeprowadzono je za pomocą rozbudowanej ankiety. Na jej wstępie przedstawiono problem, do którego mieli się odnieść badani: student V roku, tego samego kierunku co badany, jest w trakcie przygotowywania pracy magisterskiej. Swoją pracę może napisać samodzielnie lub posłużyć się gotowymi tekstami innych autorów (czyli dokonać plagiatu). Następnie w ankiecie zamieszczono trzynaście pytań otwartych, odnoszących się do różnych kategorii przekonań dotyczących plagiatowania, a ściślej konsekwencji określonych działań, przekonań normatywnych oraz przekonań na temat uwarunkowań sytuacyjnych, oddziałujących na poziom kontroli własnych zachowań. Pytania związane były z następującymi zagadnieniami:

1. Korzyści, jakie może odnieść student, dokonując plagiatu, czyli wykorzystując fragmenty lub pełne teksty innych autorów z dostępnych zasobów, np. internetowych (przepisując je lub na zasadzie „kopiuj-wklej”), bez podania nazwiska rzeczywistego autora.
2. Straty, jakie może przynieść studentowi plagiatowanie.
3. Korzyści, jakie może odnieść student, przygotowując samodzielnie pracę magisterską.
4. Straty, jakie może ponieść student, przygotowując samodzielnie pracę magisterską.
5. Opinie osób z otoczenia na temat dopuszczalności wykorzystania fragmentów bądź pełnych tekstów z dostępnych zasobów bez podania nazwiska ich rzeczywistego autora.
6. Opinie osób z otoczenia na temat wartości samodzielnego przygotowania pracy magisterskiej.
7. Cechy osób aprobujących plagiatowanie.
8. Cechy sytuacji sprzyjające plagiatowaniu.
9. Cechy osób odrzucających plagiatowanie jako sposób na przygotowanie pracy magisterskiej.
10. Cechy sytuacji utrudniające plagiatowanie.

Zagadnienia 1–4 dotyczą przekonań behawioralnych badanych studentów. Zagadnienia 5 i 6 odnoszą się do źródeł społecznego nacisku w kierunku plagiatowania bądź samodzielnej pracy nad rozprawą magisterską, dotyczą zatem źródeł tzw. przekonań normatywnych. Zagadnienia 7–10 natomiast związane są z cechami i sytuacjami sprzyjającymi bądź utrudniającymi plagiatowanie, dotyczą zatem przekonań o kontroli danego zachowania.

W badaniach wzięli udział magistranci kierunków humanistycznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Spośród rozprawdzonych 100 ankiet (90 roze-

słano drogą e-mailową) otrzymano 34, zawierające wyczerpujące odpowiedzi na wszystkie pytania. Kompletne ankiety poddano analizie.

Z pomocą dwóch sędziów kompetentnych dokonano kategoryzacji odpowiedzi uzyskanych na zawarte w ankiecie pytania, a następnie stworzono listę wypowiedzi odnoszących się do przekonań behawioralnych, źródeł społecznego nacisku oraz przekonań o kontroli danego zachowania. Wybrano najczęściej pojawiające się kategorie wypowiedzi dotyczące przekonań.

Wyniki

Plagiatowanie a samodzielna praca – korzyści i straty

Zestawienie najczęściej pojawiających się stwierdzeń dotyczących przekonań na temat korzyści z plagiatowania przedstawia tabela 1.

TABELA 1

Korzyści wynikające z plagiatowania podczas przygotowywania pracy magisterskiej

Korzyści	Procent
Oszczędność czasu	29,76
Mniejszy wysiłek intelektualny	22,62
Zapewnienie poprawności merytorycznej pracy	20,24
Sprawianie wrażenia osoby kompetentnej	13,10
Otrzymanie satysfakcjonującej oceny	4,76
Żadne	4,76
Inne	4,76

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Spośród wymienionych przez magistrantów przekonań na temat korzyści wynikających z plagiatowania pracy magisterskiej na czoło wysuwa się oszczędność czasu (prawie w 1/3 wypowiedzi badanych). Niewiele rzadziej wskazywano również mniejszy wysiłek intelektualny (w rozumieniu redukcji zaangażowanej energii) oraz uzyskanie bez zaangażowania czasu i energii tekstu merytorycznie i stylistycznie poprawnego. Dodatkowe korzyści to sprawianie wrażenia, że jest się osobą kompetentną, oraz otrzymanie satysfakcjonującej oceny. Jedynie w około 5% wypowiedzi badani stwierdzali, że nie widzą żadnych korzyści z plagiatowania.

Można się spodziewać, że korzyści z plagiatorowania będą niejako lustrzanym odbiciem postrzeganych strat ponoszonych w przypadku samodzielnego pisania pracy magisterskiej.

Zestawienie najczęściej pojawiających się stwierdzeń dotyczących przekonań na temat potencjalnych strat związanych z samodzielnym opracowaniem rozprawy przedstawia tabela 2.

TABELA 2

**Straty wynikające z samodzielnego przygotowania
pracy magisterskiej**

Straty	Procent
Strata czasu	28,98
Koszty psychologiczne:	15,95
– doświadczanie stresu i frustracji	8,70
– poczucie krzywdy	4,35
– spadek samooceny	2,90
Narażenie się na ryzyko:	15,95
– popełnienia błędu	8,70
– otrzymania niższej oceny	4,35
– krytyki	2,90
Brak strat	13,04
Niski poziom merytoryczny pracy	11,58
Strata energii	5,80
Straty finansowe	2,90
Inne	5,80

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Spśród strat wynikających z samodzielnego przygotowania pracy na czoło wysuwa się kategoria straty czasu (w prawie 1/3 wypowiedzi badanych), co jest spójne z odpowiedzią ankietowanych dotyczącą oszczędności czasu podaną przy korzyściach z plagiatorowania.

Kolejne dwie kategorie wskazują na ponoszenie psychologicznych kosztów w trakcie samodzielnego przygotowywania pracy magisterskiej i narażanie się na ryzyko popełnienia błędu, krytykę i w rezultacie ryzyko otrzymania niskiej oceny. Zaskakująco często (w prawie 12% wypowiedzi) badani wskazują niski poziom dojrzałości merytorycznej i stylistycznej tekstu samodzielnie napisanego, co koresponduje z przekonaniem, wyrażonym w ponad 20% wypowiedzi, o zapewnieniu merytorycznej poprawności pracy splagiatowanej. Zaledwie 13% wypowiedzi badanych zawierało przekonanie, że samodzielne napisanie pracy magisterskiej nie wiąże się z żadnymi stratami.

Zestawienie najczęściej pojawiających się stwierdzeń dotyczących przekonań na temat potencjalnych strat związanych z popełnieniem plagiatu przedstawia tabela 3.

TABELA 3

Straty wynikające z plagiatowania podczas przygotowywania pracy magisterskiej

Straty	Procent
Przykre konsekwencje wynikające z oskarżenia o plagiat	32,50
Stagnacja, zubożenie intelektualne, niska jakość pracy magisterskiej	27,50
Koszty psychologiczne:	15,95
– ogólny dyskomfort psychiczny	11,67
– wyrzuty sumienia	9,17
– wstyd	4,17
– brak szacunku do samego siebie	2,50
Złamanie zasad moralnych	7,50
Trudności przy obronie pracy magisterskiej	3,33
Inne	1,67

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Pośród kategorii wypowiedzi na temat potencjalnych strat związanych z plagiatowaniem zdecydowanie najczęściej pojawiają się przykre konsekwencje wynikające z oskarżenia o plagiat (w ponad 1/3 wypowiedzi badanych). Zarówno straty intelektualne, jak i pojemna kategoria określona mianem kosztów psychologicznych (w postaci dyskomfortu, wyrzutów sumienia, wstydu i braku szacunku do samego siebie) pod względem częstotliwości zajmują wyrazistą drugą pozycję. Prawdopodobnie tę ostatnią kategorię mogłoby zasilić również przekonanie, że plagiat to złamanie zasad moralnych, wyrażone przez badanych, kiedy definiowali plagiat jako oszustwo bądź kradzież. Brak jest tu jednak wyraźnych podstaw do wyrokowania o pojmowaniu plagiatu jako złamania zasad moralnych, zatem postanowiono wyodrębnić oddzielną kategorię. Kilku ankietowanych wykazało daleko idący pragmatyzm, wskazując, że trudniej obronić splagiatowaną pracę, najprawdopodobniej z powodu niezbyt dobrej znajomości jej treści i powierzchownego potraktowania tematu.

Jeśli plagiatowanie wiąże się z ponoszeniem strat, to warto przyjrzeć się spostrzeganym korzyściom z samodzielnego przygotowania pracy magisterskiej, zestawionym w tabeli 4.

Korzyści wynikające z samodzielnego przygotowania pracy magisterskiej argumentowano w większości możliwością rozwoju intelektualnego i ogólnym poczuciem satysfakcji. Równie ważne były zyski psychologiczne innego rodzaju – takie, które wiązały się ze wzmocnieniem „Ja” przez uświadomienie sobie własnych kompetencji, poczucie dumy i dobrze spełnionego obowiązku oraz przez brak moralnego dyskomfortu. Badani wymieniali również korzyści pragmatyczne – możliwość wykorzystania zdobytej wiedzy i umiejętności w praktyce i bezproblemowe zdanie egzaminu magisterskiego. Warta odnotowania jest również wskazywana korzyść w postaci poczucia wniesienia wkładu w rozwój nauki.

TABELA 4

Korzyści wynikające z samodzielnego napisania pracy magisterskiej

Korzyści	Procent
Rozwój intelektualny	28,57
Satysfakcja	22,86
Wzmocnienie „Ja” (zyski psychologiczne):	20,95
– uświadomienie sobie własnych kompetencji	7,62
– poczucie dumy, wzrost samooceny	5,71
– spokój moralny	4,76
– poczucie dobrze spełnionego obowiązku	2,86
Łatwiejsza obrona pracy magisterskiej	6,67
Możliwość zastosowania w praktyce zdobytej wiedzy	6,67
Brak przykrych konsekwencji wynikających z niesamodzielności	5,71
Wniesienie wkładu do rozwoju nauki	3,81
Inne	4,76

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Źródła przekonań normatywnych na temat plagiatowania

Przekonania normatywne odnoszą się do percepcji stopnia akceptacji/nieakceptacji plagiatowania w środowisku społecznym, w jakim funkcjonuje na co dzień ankietowana osoba. Badani studenci wskazywali społeczne źródła tych przekonań, czyli znaczące osoby oddziałujące na ich opinie na temat plagiatowania. Zestawienie osób aprobujących – zdaniem badanych – plagiatowanie przedstawia tabela 5. W tabeli 6 natomiast zestawiono wskazania badanych dotyczące osób nieaprobujących plagiatowania przy pisaniu pracy magisterskiej.

TABELA 5

Osoby z otoczenia badanych aprobujące plagiatowanie

Osoby aprobujące plagiatowanie	Procent
Znajomi studenci	22,22
Osoby studiujące wyłącznie dla tytułu magistra	20,00
Nikt/nie znam takich osób	15,55
Studenci leniwi/nieodpowiedzialni/mało zdolni/mało ambitni/niesamodzielni	15,55
Inni (nieznajomi) studenci	8,90
Studenci pracujący zawodowo	6,67
Licencjaci	2,22
Studenci nieświadomi, że popełniają plagiat	2,22
Inne	6,67

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

TABELA 6

Osoby z otoczenia badanych nieaprobujące plagiatorstwa

Osoby nieaprobujące plagiatorstwa	Procent
Pracownicy naukowcy, w tym promotorzy	34,25
Znajomi (i inni) studenci	20,92
Studenci samodzielni/uczciwi i odpowiedzialni	20,55
Rodzina	10,96
Nie znam takich osób	6,85
Inni	6,47

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Badani magiŝtranci zapytani o osoby, które w ich ocenie są pozytywnie ustosunkowane do plagiatorstwa, wskazywali wyłacznie innych student. Zaledwie nieco ponad 15% ankietowanych stwierdziło, że nie zna osób, które aprobowayby plagiatorstwo. Pozostali wskazywali osoby, z którymi są w bezpośrednim kontakcie („znajomi studenci”), a nastepnie przypisywali studentom, traktowanym jako abstrakcyjna kategoria społeczna, okresone atrybuty, takie jak: instrumentalne traktowanie studiów, których jedynym celem ma byc dyplom i tytuł magistra, lenistwo, brak odpowiedzialności, ambicji i samodzielności. Aprobat plagiatorstwa przypisywano rownie studentom pracującym zawodowo oraz licencjatom.

Z kolei brak aprobaty dla plagiatorstwa, w opinii badanych, wyrazaj przede wszystkim pracownicy naukowcy, w tym ich promotorzy. Jest to kategoria dominująca; zastanawia jednak, że pojawiła się jedynie w nieco ponad 34% wypowiedzi. Drugą grup stanowi studenci – znajomi lub nie – posiadający okresone cechy indywidualne (samodzielnoc, uczciwoc i odpowiedzialnoc). List osób, które nie aprobuj plagiatorstwa, uzupełnia rodzina, stanowiąca bezsprzecznie istotne źródło przekonan normatywnych. Warto zwrocic rownie uwagę na niepokojącą, a kilkakrotnie pojawiającą się wypowiedź: „nie znam takiej osoby”.

Cechy osób aprobujących i odrzucających plagiatorstwo oraz sytuacji sprzyjcych i utrudniających podejmowanie dziaan nieuczciwych

Zasoby indywidualne, rownie w postaci cech osobowości, oraz cechy sytuacji, z jaką zmagają się podmiot, warunkują poczucie kontroli nad planowanym zachowaniem, które jest trzecim czynnikiem determinującym intencj podjęcia okresonego działania. Podmiot ma szans zrealizowac swoje intencje, jeśli posiada odpowiednie zasoby, a zewnętrzne możliwości sprzyjają jego zamierzeniom.

Zestawienie charakterystyk osób aprobujących plagiatorstwo i potępiających ten proceder, które traktować można w kategoriach zasobów wewnętrznych, zawierają tabele 7 i 8, natomiast w tabelach 9 i 10 pokazano elementy i cechy sytuacji magistranta sprzyjające lub niesprzyjające plagiatorstwu.

TABELA 7

Cechy osób akceptujących plagiatorstwo podczas pisania pracy magisterskiej

Osoby plagiatujące	Procent
Lekceważące zasady moralne	20,33
Leniwe	18,70
Cwane	13,82
Prowadzące rozrywkowe życie	12,20
Mało kompetentne	10,57
Mało ambitne	7,32
Z niskim poczuciem własnych kompetencji	5,69
Mające trudności z radzeniem sobie ze stresem	4,88
Niemające świadomości naruszania praw autorskich	4,07
Inne	2,44

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Jak wynika z tabeli 7, wymieniając cechy osób dopuszczających się plagiatorstwa, większość badanych położyła nacisk na ich charakterystykę moralną. Najczęściej wskazywano, że są to osoby lekceważące wartości moralne, ponadto leniwe, przebiegłe i sprytne w negatywnym sensie, angażujące się raczej w rozrywki niż w studiowanie. Wymieniano również niedostatki w zakresie cech sprawnościowych tych osób, takich jak kompetencje, umiejętność radzenia sobie ze stresem, świadomość praw autorskich. Cała charakterystyka ma jednoznacznie negatywny wydźwięk.

TABELA 8

Cechy osób odrzucających plagiatorstwo podczas pisania pracy magisterskiej

Osoby odrzucające plagiatorstwo	Procent
Ambitne	21,00
Pracowite, sumienne, odpowiedzialne, rzetelne, opanowane	21,00
Uczciwe, szanujące prawa innych ludzi i normy społeczne	20,00
Z dużymi możliwościami intelektualnymi, samodzielne, kreatywne	20,00
Z wysoką samooceną i poczuciem własnej skuteczności i kontroli, zaradne	8,00
Z wysokim poziomem lęku, obawiające się ryzyka, nieporadne	7,00
Idealistyczne, konserwatywne, naiwne	3,00

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Zupełnie odmienny obraz wyłania się natomiast z charakterystyk osób, które – zdaniem badanych magistrantów – odrzucają plagiat jako sposób na osiągnięcie celów związanych ze studiowaniem. Lista właściwości takich osób zawiera prawie wyłącznie zdecydowanie pozytywne charakterystyki intelektualne, moralne i osobowościowe. Jedynie w 10% wypowiedzi wyrażono przekonanie, że osoby, które nie posługują się plagiatem, czynią tak z powodu lęku i nieporadności życiowej, a poza tym są idealistyczne, naiwne i konserwatywne.

TABELA 9

Charakterystyka sytuacji sprzyjającej plagiowaniu

Cechy sytuacji sprzyjające plagiowaniu	Procent
Presja czasu	29,49
Niedostateczna ochrona własności intelektualnej:	23,08
– łatwość dostępu do wcześniej powstałych prac	12,82
– mała czujność promotora	10,26
Nieciekawny/narzucony/zbyt trudny temat pracy magisterskiej	21,79
Brak sankcji:	20,52
– powszechna akceptacja plagiowania	10,26
– trudność wykrycia plagiatu	6,41
– nieponoszenie konsekwencji w sytuacji wykrycia plagiatu	3,85
Trudności w posługiwaniu się tekstami źródłowymi	3,84
Trudna sytuacja życiowa	1,28

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Respondenci zapytani o czynniki zewnętrzne, sytuacyjne, sprzyjające plagiowaniu najczęściej wskazywali presję czasu, a następnie niedostatki w ochronie własności intelektualnej w warunkach uniwersyteckich. Studenci uważają, że dostęp do prac magisterskich absolwentów jest zbyt łatwy, a promotorzy nie zawsze wykazują dostateczną czujność w tropieniu plagiatów. Zdaniem magistrantów, plagiowaniu sprzyja również realizowanie pracy na temat, który nie jest dostosowany do możliwości i zainteresowań studenta. Liczna grupa wypowiedzi odnosiła się do tego, że osoba dokonująca plagiatu praktycznie nie ponosi z tego tytułu żadnych konsekwencji, ani moralnych – w obliczu powszechnej akceptacji plagiowania, ani formalno-prawnych.

Z kolei w odpowiedzi na pytanie o cechy sytuacji utrudniające plagiowanie najczęściej wymieniano ponoszenie konsekwencji, zarówno moralnych, jak i formalno-prawnych. Często wskazywano promotora i jego rolę w przygotowaniu pracy jako czynnik ograniczający plagiowanie. Rola ta nie polega na „tropieniu” plagiatów, lecz na rzeczywistej pomocy i wsparciu udzielanym magistrantowi. W dalszej kolejności wymieniono działanie systemu ochrony własności intelektualnej. Najmniej liczne były zaś stwierdzenia odnoszące się do odpowiedniej

TABELA 10

Charakterystyka sytuacji utrudniającej plagiatorowanie

Cechy sytuacji utrudniającej plagiatorowanie	Procent
Sankcje wobec plagiatorów:	33,33
– karanie plagiatorów	15,15
– dezaprobata otoczenia dla plagiatorowania, świadomość, że plagiatorowanie to kradzież	18,18
Rzeczywista pomoc i wnikliwość promotora, wsparcie	27,27
Dobra ochrona własności intelektualnej:	25,75
– ograniczony dostęp do prac, które mogą zostać wykorzystane	15,15
– stosowanie programów anyplagiatorowych	10,60
Odpowiednia organizacja czasu	6,05
Temat pracy magisterskiej oryginalny i zgodny z zainteresowaniami	4,56
Społeczna presja na uczciwość	3,04

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

organizacji własnego czasu oraz doboru tematu pracy, zgodnego z preferencjami magistranta. Warto zauważyć, że są to zagadnienia, które wysuwały się na plan pierwszy w kontekście czynników sprzyjających plagiatorowaniu.

Podsumowanie wyników

Z uzyskanych w badaniach ankietowych danych wyłania się następujący obraz problemu plagiatorowania przy pisaniu pracy magisterskiej:

1. Podstawową korzyścią z plagiatorowania wydaje się oszczędność czasu i wysiłku intelektualnego. Czas – tym razem stracony – stanowi również podstawową niekorzyść wynikającą z samodzielnej pracy nad rozprawą.
2. Inny aspekt problemu to obawy odnoszące się do jakości własnej pracy – przekonania wyrażające te obawy pojawiają się zarówno w kontekście zysków z plagiatorowania, jak i strat związanych z samodzielnym pisaniem pracy.
3. Plagiatorowanie stanowi dylemat moralny. W wypowiedziach dotyczących strat pojawiają się wątki łamania zasad moralnych i towarzyszącego temu dyskomfortu psychicznego, a w wypowiedziach na temat korzyści magistranci zwracają uwagę na brak przykrych konsekwencji wynikających z niesamodzielności.
4. Straty ponoszone w związku z plagiatorowaniem wydają się mieć swe lustrzane odbicie w pewnych (bo nie wszystkich) korzyściach wynikających z samodzielnego napisania pracy magisterskiej i *vice versa*. Badani z jednej strony wskazują stagnację i zubożenie intelektualne, z drugiej – intelektualny rozwój; z jednej strony wymieniają dyskomfort i ponoszenie różnorodnych kosztów emocjonalnych i moralnych, z drugiej – psychologiczne zyski w postaci wzmocnienia „Ja”

(choć i w przypadku samodzielnego pisania pracy studenci wskazują ponoszenie pewnych kosztów psychologicznych oraz ryzyka); z jednej strony zwracają uwagę na problemy na egzaminie magisterskim – z drugiej – na ułatwienia.

5. Trudno na podstawie zgromadzonych danych „wyważyć” wskazywane korzyści i straty, można jednak dokonać prowizorycznego bilansu, który prezentuje tabela 11.

TABELA 11

Bilans korzyści i kosztów plagiowania i samodzielnego napisania pracy

Kategoria przekonań	Plagiowanie	Procent	Samodzielne napisanie pracy	Procent
Czas	oszczędność	29,76	strata	28,98
Energia/wysiłek intelektualny	oszczędność	22,62	strata	5,80
Poziom merytoryczny pracy	wysoki	36,58	niski	11,58
Sfera intelektualna	stagnacja/zubożenie	27,50	rozwój	28,57
Efekty psychologiczne	koszty	35,00	zyski	43,81
	zyski	13,10	koszty	31,90
Egzamin magisterski	trudny	3,33	łatwy	6,67

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Jak wspomniano wcześniej, najistotniejszą korzyścią z plagiowania jest oszczędność czasu, pisanie pracy samodzielnie traktowane jest jako strata czasu niemal równie często. Inaczej jest w przypadku oszczędności wysiłku intelektualnego – wprawdzie znaczna część wypowiedzi sugeruje, że plagiowanie wiąże się z oszczędnością energii, ale już stosunkowo rzadko pojawia się przekonanie, że pisanie samodzielne pracy to jej marnowanie. Zastanawia z jednej strony często wyrażane przekonanie, że plagiowanie zapewnia wysoki poziom merytoryczny pracy magisterskiej, z drugiej – stosunkowo rzadkie sugestie badanych, że samodzielne napisanie pracy obniża jej wartość merytoryczną. Straty w sferze intelektualnej ponoszone w związku z plagiowaniem stanowią niemal lustrzane odbicie przekonań o zyskach intelektualnych płynących z samodzielnego pisania pracy magisterskiej. Nieco inaczej jest w przypadku kosztów i zysków psychologicznych – korzyści z samodzielnego pisania pracy jest wiele, ale równocześnie kosztów plagiowania jest stosunkowo mniej; z kolei zysków z plagiowania jest wprawdzie niewiele, ale za to stosunkowo dużo jest kosztów samodzielnej pracy. Ogólnie jednak badani dostrzegają więcej zysków w samodzielnym napisaniu pracy niż w plagiowaniu i równocześnie więcej kosztów plagiowania niż kosztów samodzielnego pisania.

6. Plagiowanie – zdaniem badanych magistrantów – to przede wszystkim problem środowiska akademickiego. Źródłem przekonań normatywnych odno-

szących się do tego zagadnienia są studenci oraz pracownicy naukowci. Wśród osób z otoczenia ankietowanych nieaprobujących plagiatowania z rzadka jedynie pojawiają się członkowie rodziny.

7. Zasoby osobowościowe jednostek dopuszczających się plagiatowania i nieaprobujących takiego sposobu postępowania zdecydowanie różnią się od siebie. Podczas gdy osoby aprobujące plagiatowanie wyposażane są we właściwości jednoznacznie negatywne lub przypisywane są im deficyty pewnych właściwości pozytywnych (np. kompetencji, ambicji, radzenia sobie ze stresem), to w przypadku osób nieaprobujących plagiatowania zasoby te definiowane są w kategoriach pozytywnych właściwości intelektualnych, sprawnościowych, osobowościowych i moralnych. Jedynie w niewielkim procencie wypowiedzi pojawił się obraz załężnionego, nieporadnego i naiwnego ideowca z konserwatywnymi poglądami, który nie tyle odrzuca plagiatowanie jako sposób na pracę magisterską, ile obawia się jego konsekwencji.
8. Najczęściej wskazywane czynniki sytuacyjne sprzyjające plagiatowaniu bądź je utrudniające to: presja czasu, mechanizmy skutecznej ochrony własności intelektualnej oraz sankcje wobec osób dopuszczających się tego procederu. Presja czasu była znacząco częściej wymieniana w kontekście czynników skłaniających do plagiatowania. Z kolei mechanizmy ochrony własności intelektualnej były wymieniane nieomal z równą częstotliwością w odniesieniu zarówno do ułatwień, jak i do utrudnień. Na brak sankcji jako okoliczność sprzyjającą plagiatowaniu wskazywało mniej osób niż na istnienie tychże jako okoliczność utrudniającą opisany proceder. Jako czynnik sprzyjający plagiatowaniu stosunkowo często wskazywano również temat pracy magisterskiej, niedostosowany do możliwości i zainteresowań magistranta. Natomiast zaangażowanie promotora wymieniano jako utrudniające plagiatowanie.

Interpretacja wyników i dyskusja

Przedstawione wyniki wskazują, że w środowisku studenckim stosunek do plagiatowania jest ambiwalentny. Studenci oscylują pomiędzy pragmatyczną chęcią zdobycia tytułu zawodowego jak najmniejszym kosztem, w czym pomoc może sięganie do łatwo dostępnych źródeł, głównie w formie elektronicznej, z których skorzystanie nigdy wcześniej nie było tak łatwe (por. Kawczyński, 2007), a rzetelną, przynoszącą wiele satysfakcji i korzyści psychologicznych samodzielną pracą nad ciekawym problemem, którego rozwikłanie zostanie nagrodzone dyplomem. Zdają sobie przy tym sprawę, że praca naukowa, nawet na poziomie „magisterki” (jak potocznie nazywają ten etap kształcenia), wymaga posiadania odpowiednich zasobów intelektualnych i osobowościowych, w jakie nie wszyscy zostali w takim

samym stopniu wyposażeni. Zastanawiający jest – pojawiający się często w wypowiedziach badanych studentów – wątek niepewności co do własnych możliwości stworzenia „dzieła” wartościowego i pozytywnie ocenionego. Ta niepewność każe im sięgać po zweryfikowane teksty cudze, co jednak pociąga za sobą znaczne koszty psychologiczne w postaci dyskomfortu psychicznego, wyrzutów sumienia, braku szacunku do samego siebie i poczucia wstydu.

Na znaczenie samooceny w kontekście zachowań nieuczciwych zwróciła uwagę Gromkowska-Melosik (2007). Wysoka samoocena generuje przekonanie o posiadaniu dużego potencjału intelektualnego i wysokich oczekiwań wobec kariery zawodowej. Działanie w sposób nieuczciwy, w tym plagiowanie, niewątpliwie może zaprzeczać takiemu wizerunkowi samego siebie i naruszać poczucie własnej wartości. Zatem osoby posiadające znaczne zasoby intelektualne i osobowościowe powinny być mniej skłonne do dopuszczania się plagiatu. Eksperymenty Houstona (1997) wykazały jednak, że choć zdolniejsi studenci ogólnie rzadziej oszukiwali niż słabsi, to przy niskim poziomie ryzyka mieli większą skłonność do przekraczania granic uczciwości. Autor eksperymentów twierdzi, że student osiągnący dobre wyniki sądzi, że w sytuacji przyłapania go na oszustwie może dużo stracić, natomiast w sytuacji niewielkiego ryzyka może wiele zyskać; stąd przy niskim ryzyku będzie skłonny do zachowań, które są wątpliwe etycznie.

Oczywiście nie tylko niepewność co do własnych kompetencji i możliwości intelektualnych skłania do plagiatu. Bardzo wyraźny w wypowiedziach studentów jest wspomniany pragmatyczny wątek obniżania kosztów zdobycia dyplomu wyższej uczelni przez oszczędność czasu i wysiłku intelektualnego. Gotowi są oni poświęcić w tym celu swoje ambicje, rozwój intelektualny i moralny komfort. Jak twierdzi Gromkowska-Melosik (2007), opierając się na wynikach badań podłużnych z lat 1976–1994, w coraz mniejszym stopniu studenci postrzegają studia uniwersyteckie jako czas rozwoju osobowości, zdobywania wiedzy i umiejętności. Częściej traktowane są one jako droga do zdobycia wysokiego statusu społecznego i zadowalającego poziomu materialnego. Prawdopodobnie z filozofią dążenia do zdobycia dyplomu dla samego dokumentu, stanowiącego przepustkę do osiągnięcia satysfakcjonującej pozycji w hierarchii społecznej, koresponduje lekceważenie zasad etycznych, cwaniactwo i spostrzeganie osób nieaprobujących plagiatowania w kategoriach nieudaczników i załknionych naiwniaków.

Studenci widzą plagiowanie jako problem środowiska akademickiego. Swoje przekonania normatywne na ten temat odnoszą do standardów rozpowszechnionych wśród studentów oraz wyznawanych przez swoich mentorów i opiekunów naukowych. Stosunkowo rzadko mówią o członkach rodziny jako o osobach, których opinia ma dla nich znaczenie w kwestii plagiatowania. Warto podkreślić tutaj rolę, jaką przypisują pracownikom naukowym, a zwłaszcza promotorom. Z jednej strony postrzegają ich jako wyrazistą grupę, która nie aprobuje plagiatowania, z drugiej – wskazują, że wspólna z promotorem praca, jego zaangażowanie i wsparcie udzielane studentowi, również na etapie wyboru interesującego

i dostosowanego do możliwości studenta tematu pracy magisterskiej, to jeden z najważniejszych (jeśli nie najważniejszy) czynników zapobiegających plagiatowaniu. Niewątpliwie występuje negatywny związek pomiędzy gotowością do oszukiwania a szacunkiem, jakim darzy się swego opiekuna naukowego. Kaplan i Mable (1988) sugerują, że wejście profesora w mniej formalne relacje ze studentami sprzyja zwiększeniu się skali uczciwych zachowań wśród studentów, którzy prawdopodobnie nie chcą zawieść pokładanego w nich zaufania.

Jeśli chodzi o czynniki sytuacyjne sprzyjające lub zapobiegające plagiatowaniu, studenci najczęściej wskazują konieczność uszczelnienia systemu ochrony własności intelektualnej oraz wprowadzenia sankcji – zarówno w postaci rzeczywistych kar, jak i ostracyzmu moralnego – wobec osób dopuszczających się plagiatu. Wydaje się, że jest to z ich strony wymaganie precyzyjnego określenia zasad i granic, w których obrębie mogą się poruszać w swoich poczynaniach naukowych. Jest bowiem wysoce prawdopodobne, że niektórzy studenci nie potrafią jednoznacznie określić granic nieuczciwego zachowania w postaci plagiatowania, obserwując powszechność tego zjawiska i nie mając świadomości dokonywania kradzieży własności intelektualnej, na co zresztą zwrócili uwagę sami badani. Spostrzeżenie jednego ze studentów biorącego udział w badaniach Gromkowskiej-Melosik (2007, s. 75): „Jak jest z czego kopiować, to czemu nie... Jak ktoś publikuje w Internecie swoje prace, to chyba zgadza się na to, że ludzie coś z tego ściągną” – jest kompatybilne z refleksjami, pojawiającymi się w badaniach prezentowanych w artykule.

Niektóre odpowiedzi ankietowanych studentów mogą sugerować tendencję do przesuwania odpowiedzialności za swoje nieuczciwe postępowanie na promotora i uczelnię jako organizację. Wskazują na to wypowiedzi odnoszące się do niedostatecznej czujności promotora, braku odpowiednich zabezpieczeń antyplagiatowych i sankcji wobec plagiatorów. Z wypowiedzi tego typu można wnioskować, że według badanych niektórym promotorom nie zależy na eliminowaniu plagiatów, a stawiając przed swoimi magistrantami zbyt trudne lub nieciekawe zadania (tematy prac magisterskich), prowokują ich do realizacji tych wymagań w nieuczciwy sposób. Ponadto uczelnia nie dba w wystarczający sposób o to, aby studenci nie popełniali plagiatów, pozostawiając im „uchylone furtki” w postaci udostępniania powstałych wcześniej prac i niedostatecznego kontrolowania poczynania magistrantów. W rezultacie mamy do czynienia z sytuacją: „okazja czyni złodzieja”.

Uzyskane dane potwierdziły, że plagiatowanie jest postrzegane przez studentów w kategoriach moralnych. Łamanie i lekceważenie zasad moralnych, nazywanie plagiatowania kradzieżą, wstyd i wyrzuty sumienia – z jednej strony, a z drugiej – spokój moralny i uczciwość w kontekście dystansowania się od plagiatowania, to kategorie pojawiające się dość często w wypowiedziach badanych. Analizując je, warto odwołać się do prawidłowości rozwoju moralnego człowieka.

Rozwój moralny stanowi rezultat połączenia doskonalących się zdolności poznawczych i powtarzających się kontaktów z problemami moralnymi. Przejście

z jednego stadium do kolejnego ma miejsce w sytuacji braku możliwości dopasowania przez dziecko nowej informacji do posiadanej już wizji świata. Proces ten postępuje stopniowo. Jeśli nawet rozumowanie danej osoby zostanie zaklasyfikowane do jednego ze stadiów, to do niektórych kwestii moralnych może ona podchodzić tak, jakby znajdowała się na poziomie wyższym lub niższym (Kohlberg, Levine, Hower, 1983; Vasta, Haith, Miller, 1995).

W społeczeństwie funkcjonują pewne wzorce moralności, rozumiane jako normy społeczne. Rozpowszechnione wśród uczniów czy młodzieży studenckiej przekonanie o możliwości szybszego i łatwiejszego osiągnięcia celów w wyniku działań nieuczciwych narzuca młodym ludziom pewne reguły „gry społecznej” (por. Kaplan, Mable, 1998), które – jeśli nawet nie zostaną zaakceptowane – stanowią istotny punkt odniesienia decyzji i wyborów moralnych. Tego typu przekonania mają swoje źródło, jak podaje Dalton (1998, s. 2), w „erozji struktur i wartości rodzinnych, religijnych oraz społecznych, jak również spadku socjalizacyjnego wpływu podstawowych instytucji społecznych”. Podobne stanowisko prezentują Richard i Fassa (za: Gromkowska-Melosik, 2007, s. 16), wskazując, że źródłem szeroko rozumianej nieuczciwości edukacyjnej jest „atmosfera upadku moralności publicznej”.

Jednym z procesów decydujących dla rozwoju moralnego jest uczenie się przez obserwację (por. Bandura, 1977; 1986; 1989). Dzieci uczą się reguł postępowania i zachowań poprzez modelowanie i naśladowanie zachowań innych ludzi – rodziców, rówieśników – w świecie społecznym (Brody, Shaffer, 1982; Mills i Grusec, 1988); dostarczycielem znaczących modeli są również środki masowego przekazu (Eron, Huesmann, 1986; Williams, 1986). Wraz z rozwojem człowieka reguły te uwewnętrzniają się (Vasta i in., 1995). Wpływ grupy rówieśniczej – tu studentów aprobujących plagiowanie – może zmieniać postępowanie moralne w wyniku uczenia się przez obserwację. Postawa promotorów względem plagiowania odgrywa zapewne rolę drugorzędą, ponieważ zdecydowaną większość czasu młodzież akademicka spędza ze swymi rówieśnikami, a z opiekunem naukowym ma często bardzo ograniczony kontakt. Decydującym motywem powstrzymania się od kradzieży mienia intelektualnego mogą być w takiej sytuacji jedynie przykre konsekwencje, wynikające z oskarżenia o plagiat. Można powiedzieć, że Gromkowską-Melosik (2007), że zasada „nie oszukuj”, ustępuje tu zasadzie „nie daj się złapać”. By uniknąć nieuprawnionej generalizacji, należy jednak zaznaczyć, że spośród osób potępiających plagiowanie wymieniano grupę „znajomych studentów”, którzy stanowią mogą konkurencyjny model – dla zachowań pozytywnych z moralnego punktu widzenia.

Młodzi ludzie kształtują zatem swą moralność w społeczeństwie, w którym zachowania nieuczciwe, w tym nieuprawnione korzystanie z efektów cudzej pracy, stają się normą. Równocześnie wywierana jest presja na zdobycie dyplomu wyższej uczelni (choćby w obliczu umasowienia na niebywałą w historii skalę kształcenia akademickiego) i osiągnięcia akademickie, skutkująca dążeniem do sukcesu za wszelką cenę.

Wypowiedzi badanych magistrantów dotyczące powszechności i akceptowalności plagiatowania przy jednoczesnym odwoływaniu się do moralnej wrażliwości mogą sugerować, że przyjmują oni „perspektywę etyki sytuacyjnej” (por. Whitley, Keith-Spiegel, 2002, Vasta i in., 1995) i kierują się tzw. wybiórczą moralnością (Gromkowska-Melosik, 2007). „Etyka sytuacyjna” wyraża się w tym, że studenci oszukują mimo przekonania, że nieuczciwość intelektualna jest zła; sądzą oni jednak, że może być zaakceptowana w niektórych specyficznych sytuacjach – jak piszą Blankenship i Whitley (2000, s. 2): „[...] to, co przeważnie jest złe, może być uważane za właściwe lub akceptowalne w przypadku, jeśli cel jest warty osiągnięcia”.

Podsumowując, można stwierdzić, że postrzeganie zachowania nieuczciwego, jakim jest plagiatowanie, postępuje w kierunku swoistej „normalizacji” i „racjonalizacji”. Wprawdzie nie można wskazać jednoznacznych przyczyn tego zjawiska, jednakże wydaje się, że zdecydowanie najbardziej znaczącą motywacją do podejmowania tego typu działań jest pozytywny bilans korzyści i strat oraz akceptacja plagiatowania w bezpośrednim otoczeniu badanych studentów, czyli w środowisku studenckim. Studia stają się miejscem zdobycia dyplomu, nie zaś wiedzy czy kompetencji. Studiowanie, praca nad rozprawą magisterską postrzegane bywają zbyt często jako strata czasu i mają coraz mniej wspólnego z rozwojem intelektualnym i osobowościowym, dokonującym się pod życzliwym kierunkiem promotora, który jest w stanie czuć nad tym rozwojem w mądry sposób.

Warto tu zaznaczyć, że w znacznej mierze za taki stan rzeczy odpowiada polityka umasowienia kształcenia na poziomie wyższym. W rezultacie do systemu kształcenia dostaje się nie tylko zbyt wielu studentów, których opieką ma objąć zbyt mała grupa promotorów, lecz także trafiają do niego osoby, które nie posiadają odpowiednich zasobów – intelektualnych, osobowościowych i etycznych – koniecznych do tego, aby poradziły sobie z wymaganiami uniwersyteckimi. Na dodatek rynek pracy wymaga dyplomu, nawet w przypadku stanowisk, na których wymaganie wykształcenia akademickiego jest zupełnie nieuzasadnione. W takiej sytuacji jedyną drogą osiągnięcia wątpliwego „sukcesu” wydaje się skorzystanie z efektów cudzej aktywności intelektualnej, tym bardziej że dostęp do źródeł jest szeroko otwarty, a bariery etyczne nadzwyczaj słabe.

Bibliografia

- AJZEN I., 1991: *The Theory of Planned Behavior*. „Organizational Behavior and Human Decision Processes” vol. 50, s. 179–211.
- AJZEN I., 2002, revised 2006: *Constructing a TpB Questionnaire: Conceptual and Methodological Considerations*, s. 1–14. <https://people.umass.edu/aizen/pdf/tpb.masurement.pdf>.

- BANDURA A., 1977: *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- BANDURA A., 1986: *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- BANDURA A., 1989: *Social cognitive theory*. In: VASTA R., ed.: *Annals of child development*. Vol. 6. Greenwich, CT: JAI Press.
- BLANKENSHIP K.L., WHITLEY B.E., 2000: *Relation of General Deviance to Academic Dishonesty*. „Ethics and Behavior” vol. 1 (10), s. 2.
- BRODY G.H., SHAFFER D.R., 1982: *Contributions of parents and peers to children’s moral socialization*. „Developmental Review” vol. 2, s. 31–75.
- CAMPBELL D.T., 1963: *Social attitudes and other acquired behavioral dispositions*. In: KOCH S., ed.: *Psychology: A study of a science*. Vol. 6. New York: Mc-Graw-Hill, s. 94–172.
- DALTON J.C., 1998: *Creating a Campus Climate for Academic Dishonesty*. In: BURNETT D.D., RUDOLPH L., CLIFFORD K.O., eds.: *Academic Integrity Matters*. Washington: National Association of Student Personnel Administrators.
- ERON L.D., HUESMANN L.R., 1986: *The role of television in the development of prosocial and antisocial behavior*. In: OLWEUS D., BLOCK J., RADKE-YARROW M., eds.: *Development of antisocial and prosocial behavior*. Orlando, FL: Academic Press.
- GROMKOWSKA-MELOSİK A., 2007: *Sciagi, plagiaty, fałszywe dyplomy*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- HOUSTON J.P., 1997: *Cheating Behavior, Anticipated Success-Failure, Confidence and Test Importance*. „Journal of Educational Psychology” vol. 69, s. 1, 55.
- KAPLAN W., MABLE P., 1998: *Students’ Perceptions of Academic Integrity. Curtailing Violations*. In: BURNETT D., RUDOLPH L., CLIFFORD K.O., eds.: *Academic Integrity Matters*. Washington: National Association of Student Personnel Administrators.
- KAWCZYŃSKI S., 2007: *Problem plagiatowania w szkolnictwie wyższym. Charakterystyka elektronicznego systemu antyplagiatowego*. „E-mentor” nr 2 (19), s. 57–62. http://www.e-mentor.edu.pl/artukul_v2.php?numer=19&id=412 (dostęp: 8.01.2011).
- KOHLBERG L., LEVINE C., HEWER A., 1983: *Moral Stages: A current formulation and a response to critics*. Basel, Switzerland: Karger.
- OUELLETTE J.A., WOOD W., 1998: *Habit and intention in everyday life: The multiple processes by which past behavior predict future behavior*. „Psychological Bulletin” vol. 124, s. 54–74.
- VASTA R., HAITH M.M., MILLER S.A., 1995: *Psychologia dziecka*. BABIUCH M., przeł. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- WHITLEY B.E., KEITH-SPIEGEL P., 2002: *Academic Dishonesty: An Educator’s Guide*. London: LEA.
- WILLIAMS T.M., 1986: *The impact of television*. New York: Academic Press.

Małgorzata Górnik-Durose, Ilona Landowska

**On ethical dilemmas when making first steps in an academic work –
M.A. students and plagiarism**

SUMMARY

The article refers to the phenomenon of plagiarism constituting an extremely ethically-nagging problem appearing at all levels of the academic hierarchy, from students to professors, in the academic circle. The authors are interested in plagiarizing in the course of writing an M.A. thesis. Basing on the paradigm of Ajzen's theory of planned behaviour, they analyse the students' beliefs that are important from the point of view of forming the intention of plagiarism. The very beliefs refer to benefits and losses deriving from plagiarism, as well as an individual preparation of an M.A. thesis, the attitude of the people in question to plagiarism, and factors of an individual and situational character facilitating and hardening the very practice.

Małgorzata Górnik-Durose, Ilona Landowska

**Zu ethischen Dilemmas bei den ersten Schritten auf dem wissenschaftlichen Gebiet –
Magisterkandidaten angesichts den Plagiaten**

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel handelt über das Phänomen des Plagiats, das im akademischen Milieu zu einem brennenden ethischen Problem geworden ist und das leider alle Ebenen der akademischen Hierarchie – von Professoren zu Studenten anbetrifft. Die Verfasserinnen konzentrieren sich auf dem bei der Magisterarbeit begangenen Plagiat. Auf dem Modell der Theorie des geplanten Verhaltens von Icek Ajzen fußend, untersuchen sie die zugrunde der Absicht, einen Plagiat zu begehen, liegende Gesinnung der Studenten. Diese Gesinnung betrifft die sowohl mit dem Plagiat, als auch mit selbständiger Erstellung der Magisterarbeit verbundenen Gewinne und Verluste, die Einstellung der öffentlichen Personen zum Plagiat und die diese Machenschaften begünstigenden oder erschwernenden individuellen und sozialen Faktoren.